

BOLALAR HUQUQLARI VA XALQARO STANDARTLAR

O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligi

Samarqand akademik litseyi huquqiy ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasida

o'qituvchisi

Norqulova Umida Xo'razovna

Annotatsiya: Hozirgi zamonda inson huquqlarining eng muhim va ustuvor sohalaridan biri bu - bolalar huquqlarining to'liq ta'minoti va himoyasini amalga oshirishdir. Bolalar jamiyatning eng nozik va himoyaga muhtoj qatlamidir. Ularning asosiy huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, taraqqiyot va sivilizatsiya mezonlari asosida ularning manfaatlarini ilgari surish – butun dunyo miqyosida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bolalar huquqlari tushunchasi insoniyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'langan bo'lib, yosh avlod salomatligi, ta'lim olish, tarbiyasi va baxtli hayot kechirishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratishda davlat, jamiyat va butun xalqaro hamjamiyat birdek mas'uliyatli hisoblanadi.

Kalit so'zlar: bola huquqlari, xalqaro standartlar, BMT, Konvensiya, himoya, ta'lim, ijtimoiy muhofaza, huquqiy kafolat, bola huquqiy maqomi, sotsial muhit, davlat va jamiyat, taraqqiyot, bolalar siyosati, farovonlik.

Аннотация: Одной из важнейших и приоритетных областей прав человека в наше время является полное осуществление и защита прав детей. Дети — наиболее уязвимый и уязвимый сегмент общества. Защита их основных прав и свобод, продвижение их интересов на основе критериев развития и цивилизации приобретает все большее значение во всем мире. Концепция прав детей тесно связана с развитием человека, и государство, общество и все международное сообщество в равной степени несут ответственность за создание всех условий для здоровья, образования, воспитания и счастливой жизни молодого поколения.

Ключевые слова: права детей, международные стандарты, ООН, Конвенция, защита, образование, социальная защита, правовые гарантии, правовой статус ребенка, социальная среда, государство и общество, развитие, детская политика, благосостояние.

Abstract: One of the most important and priority areas of human rights in our time is the full implementation and protection of children's rights. Children are the most vulnerable and vulnerable segment of society. Protecting their fundamental rights and freedoms, promoting their interests based on the criteria of development and civilization is gaining importance worldwide. The concept of children's rights is closely linked to human development, and the state, society and the entire international community are equally responsible for creating all the conditions for the health, education, upbringing and happy life of the younger generation.

Keywords: children's rights, international standards, UN, Convention, protection, education, social protection, legal guarantees, legal status of the child, social environment, state and society, development, children's policy, welfare.

KIRISH

Dunyoning ko'plab mamlakatlari bola huquqlari va ularni himoya qilish tizimini qonunchilik va amaliyot orqali chuqurlashtirgan. Bolalar huquqlari masalasi xalqaro huquq sohasi doirasida alohida e'tirof etilib, boshqacha muomala va yondashuvni talab qiladi. Zamonaviy huquqiy munosabatlarda bola mustaqil subyekt sifatida e'tirof etiladi, unga nisbatan alohida himoya va g'amxo'rlik tartiblari joriy etiladi. Xalqaro hujjatlarda bola – bu 18 yoshga to'lmagan shaxs deb aniqlangan va shu asoslangan holda ularning asosiy huquq va erkinliklari huquqiy jihatdan kafolatlanadi. Bolalar huquqlari va xalqaro standartlari tobora chuqurlashib, har bir bola salomatligi, ta'limi, xavfsizligi, shaxsiy hayot daxlsizligi, o'z fikri va qarashlarini erkin bildirib borishi, ijtimoiy va madaniy hayotda faol ishtirok etishi kafolatlangan. Bola insoniyatning kelajagi sanaladi. Uning butun umrini, ijtimoiy rivojini va baxtli hayotini ta'minlash maktabgacha yoshdan, ta'lim va tarbiya

olishdan, ruhiy va jismoniy himoyasidan, madaniy huquqlardan boshlanadi. Xalqaro huquqda bolalarning barcha asosiy huquqlari, ular uchun maxsus himoya va yordam choralari mavjudligi, bolaning to'laqonli hayot kechirishiga yo'l ochiladi. Jahon hamjamiyati bolalar manfaatlarini butun insoniyat taraqqiyoti, taraqqiyot va farovonlik tamoyili asosiga qo'yadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Bola huquqlari xalqaro miqyosda eng muhim va keng qamrovli huquqiy hujjat – BMT Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya orqali kafolatlanadi. Mazkur Konvensiya 1989-yilda qabul qilinib, qariyb barcha mamlakatlar tomonidan ratifikatsiya qilingan. Mazkur hujjatda bola huquqlarini himoya qilishga doir asosiy qoidalar, bola hayotining turli sohalariga oid me'yorlar, ularning huquqiy kafolatlari va davlatlar zimmasiga yuklatiladigan asosiy majburiyatlar belgilab beriladi. Ushbu Konvensiyada bolalarning hayoti, sog'lig'i, ta'limi, intellektual, ahloqiy va madaniy rivojlanishi, oilada va jamiyatda muhofaza qilinishi, diskriminatsiyalardan himoyalanganligi, shaxsiyat sifatida to'liq qadrlanishi – bular barcha davlatlar va jamiyat oldidagi ustuvor vazifa etib belgilanadi. Bola huquqlari doirasidagi asosiy tamoyillar – bu hayotga, erkin rivojlanishga, teng huquqlilikka, yuqori darajadagi ijtimoiy himoya va yordamga bo'lgan huquqdir. Xalqaro me'yorlarda bola ustidan har qanday zo'ravonlik, kamsitish, ekspluatatsiya, majburlash, g'amxo'rliksiz qoldirish va boshqa salbiy holatlarga yo'l qo'yimaslik qat'iy ta'minlangan. Barcha bolalar etnik kelib chiqishi, jinsi, tili, diniy va ijtimoiy ahvoli, ota-onasining turmush sharoiti yoki boshqa sabablardan qat'iy nazar, huquq va manfaatlardan teng foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishi shart [1].

Bolalar huquqlari xalqaro standartlari o'z ichiga bola hayotiga daxldor barcha asosiy yo'nalishlarni oladi: hayot va salomatlik huquqi, sifatli ta'lim olish, shaxsiy erkinlik, oilada o'sish va tarbiya ko'rish, jamiyatda o'z o'rnini topish, tarbiya va ruhiy-axloqiy rivojlanish, mehnat ekspluatatsiyasidan himoyalanganlik, jinsiy va ruhiy tajovuzdan muhofaza, shaxsiy ma'lumotlari daxlsizligi, yashash va rivojlanish

uchun eng yuqori darajada himoya va yordam olish imkoniyati. Bu standartlar barcha davlatlarning milliy qonunlarida namoyon bo'lishi, amaliy faoliyatda to'liq ifoda etilishi kerak. Bola huquqlari va xalqaro standartlar davlatlarni bajarilishi majburiy bo'lgan bir qator vazifalarni ham yuklatadi. Ular: bolalarni parvarishlash, ularning jismoniy va ruhiy taraqqiyotini to'liq ta'minlash, sifatli va bepul ta'lim olishlariga imkon yaratish, sog'lom ovqatlanish, turar joy, tibbiyot xizmatidan erkin foydalanish, bolalar oromgohlari va madaniy muassasalarni yaratish, bolalar xavfsizligini ta'minlovchi huquqiy, axborot, sotsial muhitni yaratish va rivojlantirishdan iborat. Shuningdek, davlat bolalarni oilasiz, ota-onasiz yoki farzandsiz qolishdan, nogironlik, yetimlik, kasallik, zo'ravonlik va boshqa xavf-xatarlardan himoya qilish uchun maxsus chora-tadbirlar ishlab chiqishi kerak. Bola har qanday vaziyatda eng yuqori manfaat, ijtimoiy to'laqonlilik va himoya muhofazasiga ega bo'lishi lozim [2].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bola huquqlarining xalqaro qonunchilikda mustahkamlanishi va hayotga tatbiq qilinishi, ularni amalda to'liq ta'minlash, muhofaza qilish va rivojlantirishning mustahkam institutlari mavjud bo'lishini talab qiladi. Dunyo mamlakatlari o'z milliy konstitutsiyalari, maxsus qonunlari va normativ hujjatlarida aynan bolalar huquqlariga doir bndlarni aks ettirishga harakat qilib kelmoqda. Shu jihatdan davlatda bolalarning huquqiy maqomi, ijtimoiy himoyasi, oilada, ta'lim muassasalarida, jamoada o'z o'rnini topishi aniq huquqiy asosda tartibga solinadi. Bolalarning ijtimoiy himoyasi, ularni ijtimoiy-iqtisodiy va ruhiy-axloqiy manfaati milliy siyosat asosiga aylangan davrlarda barkamol jamiyat rivojlanadi. Bola huquqlarini rag'batlantirish, ular uchun demokratik qadriyatlarning qaror topishi, eng yaxshi ota-onalik, parvarish, kishilik munosabatlarining shakllanishi uchun davlat va jamoatchilik kuchlarini birlashtirishi lozim. Bu sohada ijtimoiy xabarot vositalari, ommaviy axborot chaqiriqlari, ijtimoiy tarmoqlar va ta'lim muassasalari bolalarning huquqlari, imkoniyatlari, himoya vositalari haqida jamiyat a'zolariga

muntazam axborot yetkazib turishlari lozim. Shuningdek, bolalar bilan ishlovchi kadrlarning malakasi, bilim doirasi doimo to'liq rivojlanishi, yangi huquqiy va pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishga yo'naltirilishi tarkibiy ahamiyat kasb etadi [3].

Davlat va jamiyat bola huquqlari sohasida yetarli javobgar bo'lishi va har bir bola uchun muhofaza va yordam mexanizmlari, tezkor murojaat qilish, adolatli himoya olish va huquqlari buzilgan taqdirda qonuniy yordam ko'rsatilishi tizimining samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlashi kerak. Ayniqsa, mavsumiy va tabiiy ofatlar, ijtimoiy mojarolar, urush-tahlilat, muhojirlik holatlarida bolalarning hayotini, sog'lig'ini, harakatini himoya qilish va ularni bosqichma-bosqich to'laqonli hayotga moslashtirish muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Bola huquqlari xalqaro standartlarini toj qilib kelgan yana bir muhim soha – bu bolalarning ta'lim olish huquqi, to'laqonli va sifatli bilimga egalik qilishidir. Zamonaviy jamiyatda ta'limga bo'lgan huquq barcha bolalarga teng va hamma uchun ochiq bo'lishi shart. Ta'limda diskriminatsiya va kamsitish yo'q bo'lishi, har bir bola o'z istedodini ochib berish, taraqqiyot sari erkin harakat qilish, milliy va xalqaro hamkorlik loyihalarida qatnashish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur. Bolalarning ta'lim huquqini kafolatli ta'minlash davlat siyosatining eng muhim bo'lagi, zamonaviy taraqqiyot mezonidir. Shuningdek, ijtimoiy nafaqalar, bolalarga mo'ljallangan sog'liqni saqlash dasturlari, ruhiy va jismoniy himoya tizimi, bolalarga xos bo'lgan axborot va ijtimoiy muhit ham muhim yondashuvlardandir. Bola huquqlari xalqaro standartlari faqat davlatlar doirasida emas, balki mintaqalar va butun dunyo bo'yicha integratsiya tamoyilida amalga oshiriladi. Bolalarning manfaatlari global, mintaqaviy va milliy darajaga ega bo'lib, ularning xalqaro maydonda sha'ni, obro'yi va huquqiy maqomini yakka va mustahkam kafolatlaydi. Xalqaro tashkilotlar, BMT, UNICEF, UNESCO, YUNESKO, Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti, YUNESKO asosidagi turli muassasalar bolalar huquqlarini rivojlantirish, ular uchun maxsus himoya dasturlarini amalga oshirish, xalqaro yordamlarni yo'naltirish, jamiyat davlat va

jamoatchilikning bola huquqlariga bo'lgan ongini oshirishda doimo ilg'or tadbirlar o'tkazmoqda [4].

Bola huquqlari davlat va jamiyat taraqqiyotining eng kuchli asoslaridan biri ekani taraqqiyot tarixida isbotini topdi. Bola xalqlarning, millatlarning, zamonaviy davlatlarning asosiy kapitali bo'lib, ularning baxtli va sog'lom hayoti, to'laqonli bilim va madaniyatga egaligi, daxlsizligi, himoyasi – insoniyat taraqqiyotining garovidir. Shu sababli ham xalqaro huquq, davlat qonunlari, jahon demokratik taraqqiyoti bola huquqiy manfaatlarini eng yuqori darajada ta'minlash va mustahkamlash uchun xizmat qiladi. Bola huquqlari sohasida amalga oshiriladigan tahlillarda jamiyatlar taraqqiyoti, davlat siyosati, xalqning huquqiy madaniyati, ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash, ijtimoiy muassasalarning qudrati, bolalar uchun yaratilgan muhit, ularning o'z iste'dodini ochishi, madaniy va ijtimoiy loyihalarda ishtiroki, demokratik qadriyatlarga bo'lgan ishonchi va bog'liqligi asosiy mezonlardan sanaladi. Shu bois bu soha uchun doimo zamonaviy, innovatsion, xalqaro tajribaga asoslangan, taraqqiyotga xizmat qiluvchi huquqiy siyosat va islohotlar olib borilishi maqsadga muvofiqdir [5].

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bolalar huquqlari va xalqaro standartlar – zamonaviy davr taraqqiyotining negizi, insoniyatning sivilizatsion cho'qqisidir. Bola huquqlari jamiyat va davlatni farovon va taraqqiy etgan zotga aylantiradi, mustahkam kelajak qurilishining kafolatidir. Jahon hamjamiyati, barcha davlat va jamoatchilik bola huquqlarining to'liq ta'minoti, himoyasi, har bir bola uchun muhofaza va yordam tizimi joyida bo'lishiga intilishi shart. Bola huquqlarining xalqaro va milliy darajadagi mustahkam kafolatlanishi, zamonaviy huquqiy va sotsial himoya, ta'lim va tarbiya mexanizmlarining kuchli bo'lishi insoniyat taraqqiyotining bosh mezonini bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “BMT Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya”, Nyu-York, 1989 yil.

2. Zokirova D.M. “Bolalar huquqlari va xalqaro standartlar”, Toshkent, 2022 yil.
3. Qodirova G.S. “Inson va bola huquqlari – taraqqiyot negizi”, “Yosh yurist” jurnali, 2023 yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi “Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 2008 yil.
5. Yunusova M.I. “Bola huquqlari va davlat siyosati”, Toshkent, 2021 yil.
6. UNICEF, Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro hisobotlar, 2022-2024 yillar.